

HATAY'IN ANAVATANA KATILMA SÜRECİ

Figen ATABEY*

ÖZ

Hatay sorunu, Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık verme kararı üzerine 1936 yılında ortaya çıkmış ve 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından birkaç ay önce, Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması ile sonuçlanmıştır. İskenderun Sancağı (Hatay) Suriye ile birlikte Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa'nın nüfuz bölgesine dahil edilmiştir. İskenderun Sancağı (Hatay), Misak-ı Milli sınırları içerisinde olmasına rağmen 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması ile bu sınırların dışında kalmıştır. Bahse konu antlaşma ile Sancak özel bir statü ile Fransız mandası altında bulunan Suriye topraklarına dahil edilmiştir. 1921 Ankara Antlaşması'nın Sancak'a ilişkin hükümleri 1923 Lozan Barış Antlaşması'nın 3.maddesi ile de teyit edilmiştir. Hatay, 1936 yılından itibaren Türk dış politikasının birinci derecede önemli meselesi haline gelmiştir. 1936 yılında Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vereceğini açıklaması üzerine Türkiye Cumhuriyeti, Hatay'ın bağımsızlığı için Milletler Cemiyeti'ne başvurmuştur. Türkiye'nin yoğun çabaları üzerine Hatay 1937'de anayasası ile birlikte "ayrı bir varlık" olarak kabul edilmiş, 1938'de de "Hatay Devleti" kurulmuştur. Hatay bu haliyle yaklaşık bir yıl bağımsız bir devlet olarak kalmıştır. İkinci Dünya Harbi yaklaşırken Almanya ve İtalya'nın yayılmacı politikaları karşısında Türkiye'nin jeopolitik önemini kavrayan Fransa, Hatay'ı Türkiye'ye vermeye razı olmuştur. Bu kapsamda 23 Haziran 1939 günü Türkiye ile Fransa arasında imzalanan "Türkiye ile Suriye arasında toprak sorunlarının kesinlikle çözümüne ilişkin Antlaşma" ile Hatay, Türkiye sınırlarına katılmıştır. Fransa ile Hatay sorununun çözümü üzerine aynı gün Türk-Fransız Ortak Deklarasyonu imzalanmış ve Türkiye, İkinci Dünya Harbi öncesi politikasını anti-revizyonist devletlerle işbirliği içinde olacağı yönünde belirlemiştir. Sonuç itibarı ile dönemin şartlarını çok iyi değerlendiren Türkiye, *ulu önder Atatürk'ün* ifadesi ile ulusal davası olan Hatay meselesini uluslar arası hukuk ve diplomasi yolu ile çözüme ulaştırmayı başarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hatay sorunu, İskenderun Sancağı, Türkiye, Fransa, Suriye.

THE ACCESSION PERIOD OF HATAY TO MOTHERLAND

ABSTRACT

Hatay problem had emerged in 1936 due to the decision of France giving independence to Syria and was concluded in 1939 a few months ago before The Second World War with the annexation of Hatay to Turkey. The Sandjak of Alexandretta (Hatay) was included to the authority region of France together with Syria after the First World War. The Sandjak of Alexandretta, had remained outside of the Turkish national borders by Ankara Agreement of 20 October 1921 while it had been accepted within the borders of National Pact. With a special status, the Sandjak of Alexandretta was included to the territory of Syria that was under French mandate at that time. The clause of 1921 Ankara Agreement relating to Sandjak was confirmed by the amendment 3 of the Treaty of Lausanne in 1923. Sandjak (Hatay) had become the foremost issue in foreign policy of Turkey since 1936. In 1936, after the decision of France giving independency to Syria, Turkey applied to League of Nations for Sandjak (Hatay) independency. Hatay was accepted as a "special state" with its constitution in 1937 and in 1938 "the State of Hatay" was founded by the great efforts of the Turkish government. Hatay stayed nearly one year as an independent state. While The Second World War was approaching, against to the revisionist policy of Germany and Italy, France estimated to the geopolitic importance of Turkey and had to accept leaving Hatay to Turkey. In this content, by the agreement for "the Final Settlement Of Territorial Questions between Turkey and Syria" was signed on June 23rd, 1939 between Turkey and France, Hatay was included to the borders of Turkey. After the settlement of Hatay question, The Turkish-French Joint Declaration was signed at the same day on 23rd, 1939 and Turkey determined its policy on the behalf of the anti-revisionist states on the eve of the Second World War. Finally, Turkey strongly evaluated the conditions of periods and achieved to solve, with the statement of grand leader Atatürk, Turkey's national problem of Hatay by the way of international law and diplomacy.

Keywords: Hatay Problem, Sandjak of Alexandretta, Turkey, France, Syria.

* Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, f.atabeg@hotmail.com

Giriş

İngiltere ve Fransa, Birinci Dünya Savaşı içinde gizli olarak imzaladıkları Sykes-Picot Antlaşması ile Ortadoğu bölgesini paylaşmışlardır. Bu antlaşmaya göre Suriye, Lübnan ve Çukurova dolayısı ile İmparatorluk döneminde Suriye Vilayetine bağlı olan Sancak (İskenderun Sancağı) bölgesi Fransa'nın nüfus bölgesine dahil edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nı takiben 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığı zaman nüfusunun çoğu Türk olan İskenderun ve Antakya bölgesi, Türk kuvvetlerinin kontrolünde bulunmuştur. 1920'de açıklanan "Misak-ı Milli"ye göre de bu bölgenin Türkiye'nin ulusal sınırları içinde kalması gerekmiştir (Sarınay 2010a:366). Ancak Fransa, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7.maddesine dayanarak, 11 Aralık 1918'de İskenderun Sancağını işgal etmiştir. Müttefik Devletler, 28 Haziran 1919'da kurulan "Mandat" sistemine dayanarak, 25 Nisan 1920 tarihli San Remo Konferansı'nda Suriye ve onun bir parçası sayılan Lübnan'ı Mandat yönetimi adı altında Fransa'ya bırakmışlardır (Sosyal 1985: 80).

İskenderun Sancağı (Hatay), Misak-ı Milli Sınırları içinde kabul edilmesine rağmen, Milli Mücadele döneminin olağanüstü şartları içinde Fransa ile savaşın bir an önce durdurulması pahasına 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması ile milli sınırlar dışında bırakılmak zorunda kalınmıştır. İskenderun Sancağı, Fransız mandası altındaki Suriye sınırları içerisinde bırakılarak, Türkiye-Suriye sınırı 1921 Ankara Antlaşması ile belirlenmiştir (*Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon No: 30 10-Kutu No: 224- Dosya No: 510/12, s.1-3). Bahse konu antlaşmanın 7.maddesi ile bu bölge için "özel bir yönetim rejimi" kurulması, bölgenin Türk nüfusun kültürünün geliştirilmesi ve Türkçe'nin resmi dil olarak kullanılması öngörülmüştür (Gönlübol-Sar 1987:127). Bu madde gelecekte İskenderun Sancağının bağımsızlığını kazanmasında Türkiye'nin elinde önemli bir dayanak noktası teşkil etmiştir.

Fransızlar, Suriye'nin diğer kesimlerinde uyguladıkları etnik ve dini ayrımcılığı İskenderun Sancağında da uygulamışlardır. 1921 tarihinde sancak Halep'e bağlanmış, Suriye Devleti kurulunca da buraya bağlı özerk bir hal almıştır. (Umar 2004: 505).

Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye, bağımsız bir devlet olarak uluslar arası toplumun içinde yerini almıştır. Lozan Barış Antlaşması'nın 3.maddesi ile Ankara Antlaşmasının hükümlerinin teyit edilmesinden sonra, Suriye üzerindeki Fransız mandası Milletler Cemiyeti tarafından 23 Eylül 1923'te onaylanmıştır. Ocak 1926'da İskenderun'un Suriye Parlamentosundaki temsilcileri, İskenderun'un Suriye'den ayrılarak Fransa'ya bağlanması talebinde bulunmuştur. Fransa bu talebi önce uygun görerek kabul etmişse de Suriye Parlamentosu'nun aşırı itirazı üzerine reddetmiştir (Demir 2011: 697). Türkiye ile Fransa arasında 30 Mayıs 1926 tarihinde Türkiye ile Fransa arasında Ankara'da imzalanan dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri sözleşmesi ile Türkiye-Suriye ilişkileri düzenlenirken, ayrıca 1921 Ankara Antlaşması'nın öngördüğü özel yönetim biçiminin Fransa Hükümetince göz önünde tutulacağı hükme bağlanmıştır (Topal 2009: 3). Fransa tarafından bundan sonra 1921 Antlaşmasına uygun olarak Suriye içinde Sancak bölgesi için özerk bir idare kurulmuştur. Türkiye ise bağımsızlığına kavuştuktan sonra, Hatay meselesini ön plana çıkarmak için iç ve dış sorunların çözülmesini beklemiştir.

Türkiye, Lozan'dan itibaren bütün komşuları ile sorunlarını barış yolu ile çözümlenmeye çalışmış, 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye olmuş, 1934'te Balkan Antantı'nı ve 1937'de Sadâbat Paketi'nı imzalayarak, Balkanların ve Orta Doğu'nun barış ve istikrarına büyük hizmetlerde bulunmuştur. Bu dönemde gerek Batılı Devletler, gerekse de Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler içerisinde bulunan Türkiye, Misak-ı Milli'nin Lozan'da tam anlamıyla sağlanamayan iki eksiğini giderme olanağını bulmuştur. Bu kapsamda 1936 yılında Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Boğazlarda Türk egemenliğini sınırlayan Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin yerini almıştır. 1939 yılında ise 1921 Ankara

Antlaşması ile özel bir statü altına konulan Hatay (İskenderun Sancağı), anavatana katılmıştır.

1. 1936 Yılında Hatay (İskenderun Sancağı) Sorununun Gündeme Gelmesi

Fransa, daha Milli Mücadelenin devam ettiği günlerde kendi kamuoyunun da baskısıyla, Türkiye ile 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması'nı imzalamış ve TBMM Hükümeti'nin varlığını tanıyan ilk İtilaf Devleti olmuştur. Ancak Lozan Barış Antlaşması'nın ardından Osmanlı Borçları Meselesi, Türkiye-Suriye sınırının tespiti konusu, Türkiye'deki Fransız Misyoner Okullarının durumu, Fransız şirketlerinin ayrıcalıkları ve bunların Türk Hükümetince satın alınması gibi çeşitli konular, iki ülke arasında çözümlenmesi gereken meseleler olarak kalmıştır. Bu nedenle bu dönemde Türk-Fransız ilişkileri bu meselelerin çözümü ekseninde gelişmiştir.

1933 yılından itibaren giderek artan Almanya ve İtalya tehlikesi, Türkiye ile Fransa'yı siyasal bir işbirliğine itmştir. Fransa ile Türkiye, bir taraftan Küçük Antantın ve Balkan Antantının birer üyesi olan Yugoslavya ve Romanya vasıtası ile diğer taraftan da 2 Mayıs 1935 tarihli Fransız-Sovyet Karşılıklı Yardım Antlaşması ile birbirleriyle dolaylı olarak bağlanmışlardır. 1935 yılında İtalya'nın Habeşistan'a saldırması üzerine, Türkiye de Fransa gibi, Milletler Cemiyeti çerçevesinde yaptırımlara katılmış ve 1936 yılının Temmuz ayında İspanya'da iç isyan çıktığında, İngiltere ve Fransa'nın ön ayak olduğu İspanya iç savaşına karışmama komitesinde Türkiye de yer almıştır (Gönlübol-Sar 1987: 124).

20 Temmuz 1936'da imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile Lozan Antlaşması'ndan kalan Boğazlar üzerinde Türkiye'nin egemenliğini kısıtlayıcı hükümler kaldırılmıştır (Jivkova 1978: 54-55). Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlarda egemenliğini tam anlamıyla kuran Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde ağırlığı artmış, Türkiye birbirine düşman olan revizyonist ve anti-revizyonist grupların dostluğuna gerek duyduğu bir ülke hâline gelmiştir. Fransa, Montreux Sözleşmesi ile Türkiye'nin hem Boğazlar bölgesini silahlandırma olanağına kavuşmasından, hem de geçiş bakımından onun kendi güvenliği için yeni olanaklar elde etmesinden hoşnut kalmıştır. Aynı yıl Akdeniz'de İtalyan denizaltılarının yarattığı güvensizlik üzerine gerçekleştirilen Nyon Konferansı'nda da Türkiye; İngiltere ve Fransa ile birlikte hareket etmiştir (Armaoğlu 2005: 342).

1936 yılına kadar geçen süre içerisinde İskenderun Sancağı'nda çoğunlukta bulunan Türkler, hep Türkiye'ye katılmak istediklerini ifade etmişlerdir. Bu tür hareketlere karşı bölgedeki Fransız yöneticiler sert davranmışlardır. Durum böyle iken Atatürk, Sancak sorununu kesin bir çözüme bağlamak zamanının geldiğine daha Paris'te Fransız-Suriye görüşmeleri yapılırken karar vermiştir. Ancak, Montreux Boğazlar Konferansı sona ermeden Fransa ile bir gerginlik çıkarılmasından kaçınmıştır. Nitekim Cumhurbaşkanı Atatürk, 20 Temmuz 1936 Montreux Sözleşmesi'nin imzası günü Türkiye'ye dönen Afet (İnan) Hanıma "*Şimdi Antakya, İskenderun, yani Sancak meselemiz var,*" ifadesini kullanmıştır (Sökmen 1992: 95).

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı öncesi uluslararası siyasal konjonktürü ustaca değerlendirerek, Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermeye hazırlandığı bir sırada, Hatay konusunu gündeme getirmiştir. Suriye üzerinden himaye yönetiminin kaldırılması ve bu ülkeye bağımsızlık verilmesi için Fransa ile Suriye arasında 9 Eylül 1936'da bir antlaşma parafe edilmiştir (Sökmen 1995: 7). Bahse konu antlaşma ile Fransa'nın Sancak üzerindeki haklarını Suriye'ye devredecek olması, Sancak'ın statüsü sorununu tekrar ortaya çıkarmış ve bu sorun, Fransa ile Türkiye arasında 1939 yılına kadar devam eden bir uyuşmazlık konusu olmuştur. Fransa'nın Avrupa'da sıkışık durumda olduğunu bilerek meseleyi Fransa ile çözmek yolunu tutan Türkiye, ayrıca Suriye'nin tepkisini de hesaba katarak Suriye'nin bağımsızlığını da desteklemiştir.

9 Eylül 1936'da parafe edilen antlaşma ile Suriye'de manda yönetiminin son bulduğu ancak burada İskenderun Sancağına tanınan bazı haklardan hiç bahsedilmemiş olması, Türk Hükümetinin tepkisini çekmiştir. Yapılan ikili görüşmelerden bir netice alınamayınca Paris Büyükelçisi Suat Davaz aracılığı ile 6 Ekim 1936'da Milletler Cemiyeti'ne, 10 Ekim 1936'da ise Fransa Dışişleri Bakanlığına resmi bir nota verilmiştir (BCA, Fon No: 30 10-Kutu No: 224- Dosya No: 510/12, s.17-19).Bahse konu nota ile Türk Hükümeti, Sancak sorununun çözümü önerisini resmen ortaya atmış, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'a tanımaya karar verdiği bağımsızlık hakkının, halkının çoğunluğu Türk olan Sancak'a da tanınması talep edilmiştir. Konu, Türkiye ile Fransa arasında diplomasi yolu ile tartışılırken, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, 1 Kasım 1936 tarihinde TBMM'nin açılış yılı konuşmasında, Sancağın asıl sahibinin Türkler olduğunu belirtip, Türkiye ile Fransa arasında tek uyuşmazlık konusu olarak kalan Sancak sorununun da çözümünün gerektiğini söyleyerek, bu konunun önemini şöyle ifade etmiştir; *"Milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakiki sahibi öz Türk olan "İskenderun-Antakya" ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyetle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler alâkamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler."* (BCA, Fon No: 30 10-Kutu No: 224- Dosya No: 510/12, s.20). Cumhurbaşkanı Atatürk, 1 Kasım 1936 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşmanın ertesi günü, Sancak davasına resmen el koyduğunu bildirmiş, İskenderun-Antakya havalisinin adını *"Hatay"*, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin adını ise *"Hatay Egemenlik Cemiyeti"* olarak değiştirdiğini açıklamıştır (BCA, Fon No: 30 10-Kutu No: 224- Dosya No: 510/12, s.17).

Fransız Hükümeti tarafından 10 Kasım 1936'da verilen yanıtta; *"Fransa'nın, Mandatar Devlet olarak Suriye ve Lübnan'ı bağımsızlığa götürmekle görevlendirildiği, Suriye'nin bölünmesine izin verilmeyeceği, bu Yasaya aykırı olarak ve 1921 Ankara Antlaşmasının çerçevesini aşarak, Sancak'a bağımsızlık verilemeyeceği, yalnızca onun özerkliğinin korunacağı ve geliştirilebileceği"*, belirtilmiştir. Bu ilk notaları, aynı yılın Kasım ve Aralık aylarında yeni notalar izlemiştir. Fransa, Türk Hükümeti'nin kararlı tutumu karşısında bahse konu sorunun Milletler Cemiyeti'ne götürülmesini teklif etmiştir. Türkiye de bunu kabul ederek, 10 Aralık 1936 günü Milletler Cemiyeti Konseyi'ne bir muhtıra sunmuştur (BCA, Fon No: 30 10-Kutu No: 224- Dosya No:510/12, s.17). Bahse konu muhtırada; Sancak konusunda Türk-Fransız uyuşmazlığının, özgürlükleri ve canları tehdit altında bulunan Sancak halkının güvenliği için alınacak önlemlerin Konseyin olağanüstü bir toplantısında görüşülmesi, talep edilmiştir.

2. Milletler Cemiyeti Kararı Çerçevesinde Mayıs 1937 Antlaşmaları

Fransa'nın Hatay meselesini Milletler Cemiyeti'ne götürme çabalarını Türkiye'nin de kabul etmesi üzerine, Milletler Cemiyeti Konseyi 14-16 Aralık 1936 tarihleri arasında meseleyi görüşmüştür. Milletler Cemiyeti Konseyi uyuşmazlığın çözümü amacıyla İsveçli temsilci Sandler'i raportör tayin etmiştir. Sandler hazırladığı raporunda, Sancak bölgesine üç kişilik bir gözlemci heyet gönderilmesini, tarafların raportör ile temas halinde görüşmeye devam etmesini, konunun Milletler Cemiyeti'nin Ocak ayı toplantısında tekrar ele alınmasını tavsiye etmiştir (Akçora 2010: 351).

Bahse konu raporun Meclis tarafından tasdik edilmesi üzerine 22 Aralık 1936'da üç kişilik bir gözlemci heyeti kurulmuş ve heyet 1937 yılının Ocak ayı başında görevine başlamak üzere Sancak'a gitmiştir. Bundan sonra Meclisin kararı gereğince ikili görüşmelerde bulunmak üzere Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, 21-22 Aralık 1936 tarihleri arasında Paris'i ziyaret etmiştir. Fakat, Fransız Hükümeti ile yapılan görüşmelerde olumlu bir sonuca varılamamıştır (Soysal 1985: 88). Bu esnada Hatay için çözüm yolları aranırken olaylar da tırmanmaya devam etmiş, Aralık ayında Sancak'ta Araplar ve Türkler arasında kanlı olaylar çıkmıştır.

1937 yılının Ocak ayı boyunca meseleye çözüm arayışları Milletler Cemiyeti çerçevesinde devam etmiştir. Milletler Cemiyeti Konseyi, 20 Ocak 1937'de tekrar toplanmıştır. Bu toplantılar sırasında Türk ve Fransız temsilcileri, İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in de uzlaştırıcı yaklaşımı ile Sancak meselesi üzerinde ikili görüşmeler yapmışlardır. Türk-Fransız görüşmeleri sonunda 26 Ocak 1937'de, Sancak meselesi üzerinde bir prensip anlaşması sağlanabilmiştir. Anlaşmada varılan hususlar, 27 Ocak'ta Sandler raporu olarak adlandırılarak Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından onaylanmıştır (Gönlübol-Sar 1987: 129).

27 Ocak 1937 tarihli Konsey toplantısında hazırlanan raporda; "*Sancağın -ayrı bir varlık- olacağı, Sancak için bir anayasa ve statü hazırlanacağı, Sancağın içişlerinde bağımsız kalacağı; dışişlerinin Suriye Devletince yönetileceği, ancak Suriye'nin Milletler Cemiyeti Konseyinin iznini almadan Sancağın statüsüne zarar verici kararlar alamayacağı; Suriye ile Sancak arasında bir gümrük ve para birliği olacağı, ortak işler için özel memurlarla eşgüdüm sağlanacağı; Türkçe'nin resmi dil olacağı, ikinci bir dil için MC Konseyinin karar vereceği; gayri askeri olması, Sancak Statüsü ve Anayasasına uyulmasını Konsey adına denetlemek üzere Sancak'a Fransız uyruklu bir delege atanacağı gibi*", açıklamalara yer verilmiştir (BCA, Fon No: 30 10-Kutu No: 224-Dosya No: 510/12, s.3-4). Yine aynı raporda Fransa ile Türkiye'nin bir anlaşma yaparak, Sancağın toprak bütünlüğünü birlikte garanti altına almaları kararlaştırılmıştır.

Milletler Cemiyeti, Hatay Anayasası'nın hazırlanmasında da doğrudan etkili olmuştur. Sandler raporu çerçevesinde Milletler Cemiyeti Konseyi, 20 Şubat 1937'de yeniden toplanarak, Sancak Statü ve Anayasasını hazırlamak üzere beş üyeli bir "Uzmanlar Komitesi" kurulmasını kararlaştırmıştır. 25 Şubat'ta kurulan ve önce gözlemcilerle birlikte çalışmak üzere hemen Sancak'a giden bu Komitede Türkiye'yi Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu temsil etmiştir. Uzmanlar Komitesi Sancak'tan dönüşünde, Sandler raporu esasları çerçevesinde, Türkiye ve Fransa tarafından sunulan tasarıları da göz önüne alarak, "Sancak'ın Statüsü, Anayasa ve Sınırlarını" kapsayan ayrıntılı bir rapor hazırlamıştır (BCA, Fon No: 30 10-Kutu No: 224- Dosya No: 510- Sıra No:9). Komitenin, Türkiye ile Fransa'nın da görüşlerini alarak hazırladığı anayasa, Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından Cenevre'de 29 Mayıs 1937'de kabul edilmiştir. Aynı gün, yine Cenevre'de Türkiye ile Fransa Dışişleri Bakanları arasında da Sancak'ın toprak bütünlüğünü ve Türkiye-Suriye sınırlarını güvence altına alan antlaşmalar imzalanmıştır. Böylece Sancak'ın "*ayrı varlığı*" hukuksal bakımdan kurulmuştur. Bu, Atatürk'ün ve Türk diplomasisinin zaferi olmuştur (Köni 1989: 538). Ayrıca İskenderun Sancağı bu antlaşma ile Atatürk'ün daha önce vermiş olduğu "*Hatay*" adını almıştır (Hatipoğlu 2002: 688).

Bahse konu Anayasada, yasama erkinin çeşitli topluluklara göre hazırlanacak iki dereceli bir seçim yolu ile 40 üyeden oluşan Meclis tarafından kullanılacağı, Meclisin yürütme erkinin başındaki Cumhurbaşkanını seçeceği; onun da Yürütme Konseyi (Hükümet) Başkanını atayacağı; bu Konseyin Başbakan ile birlikte 5 üyeden oluşacağı; yargı erkinin bağımsız olacağı; temel insan haklarının güvence altında bulunacağı; ayrıntıları ile ortaya konulmuştur (Soysal 1985: 90).

Türk-Fransız Antlaşması ve Milletler Cemiyeti Komisyonunun kararı Sancak meselesini tam olarak çözememiştir. Hatay'ın geleceği açısından beliren iyimser hava, bazı sorunlar nedeniyle uzun sürmemiştir. Bölgedeki Fransız temsilcilerinin uygulamaları ve Hatay'ın bağımsızlığına destekleyici faaliyetleri, halk ile yönetimi karşı karşıya getirmiştir. Çok geçmeden Suriye'de Arap Milliyetçileri tarafından Fransızlara karşı yer yer gösteri ve başkaldırma olayları görülmüştür. Fransızlar da Hatay'daki diğer azınlıkları Türklere karşı kışkırtma yoluna gitmişlerdir. Türkiye Sancak'ta yeni rejimin derhal uygulanmasını istediği hâlde, Suriye'deki Arapların protesto ve isyan hareketleri ve Sancak'taki Fransız sömürge idaresinin Arapları kışkırtıcı davranışları 1937 yılının yaz aylarında yeni birtakım güçlüklerin çıkmasına neden olmuştur. 3

Haziran 1937'de Suriye Parlamentosu bu anlaşmaları bir bildiri ile protesto etmiş, Sancak'ın Suriye topraklarının bir parçası olduğunu açıklamıştır. Suriye halkı da Hatay'a bağımsızlık verilmesinden dolayı hükümeti tenkit etmiş ve Suriye'nin bazı şehirlerinde hükümet aleyhine gösteriler çıkmıştır (Tünay 1986: 543).

Hatay Anayasasının 29 Kasım 1937'de yürürlüğe girmesi ve bunu müteakiben seçimlerin yapılması gerekirken, bu şartlar içinde seçimler yapılamamıştır. Seçim sistemi meselesinde ise Türkiye ile Fransa arasında görüş ayrılığı çıkmıştır. Türkiye'de Fransa aleyhine kuvvetli bir eğilim belirmiş ve Türk-Fransız ilişkileri yeniden sıkıntılı bir sürece girmiştir. Ankara bu durum karşısında sert bir tutum izlemiştir. Türkiye, bir taraftan Fransa'yı uyarırken, diğer taraftan 24 Aralık 1937'de Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri ile Konsey Başkanı'na itirazını duyurmuş ve Konsey'den Türk Hükümeti ile işbirliği yapılarak, Yönetmeliğin düzeltilmesini istemiştir (Soysal 1985: 92). Türkiye'nin itirazını dikkate alan Milletler Cemiyeti Konseyi 31 Ocak 1938'de seçim yönetmeliğinde gerekli düzenlemelerin yapılmasına karar vermiş ve Seçim Konseyi, 7 Mart 1938'de gerekli düzenlemeleri tamamlamıştır. Bu olumlu hava içinde Hatay'da 1938 Nisan ayında başlaması gereken seçimler, 3 Mayıs 1938 tarihinde Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonun gözetimi altında başlamıştır.

Ancak Fransız idarecilerin yanı sıra tarafsız davranması gereken Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonu'nun da Türkler aleyhine bazı uygulamalara girişmesi üzerine, Türk-Fransız ilişkileri tekrar gerginleşmiştir. Hatay'da yaşanan bu gelişmelere Türkiye'nin tepkisi bir hayli sert olmuştur. Atatürk Mayıs ayının ortasında çıktığı yurt gezisinde 20 Mayıs 1938'de Mersin'de, 24 Mayıs 1938'de Adana'da toplanan askeri birliklere saatlerce süren resmi geçit töreni yaptırarak, Türkiye'nin kararlılığını göstermiştir. Yine bu gerginlik sonucu Türkiye, 1937 Türk-Fransız Antlaşmasına dayanarak Hatay sınırına 30.000 kişilik askeri kuvvet yığmıştır (Sarıay 2010b: 432).

Fransa, gerek Türkiye'nin sert ve kararlı tutumu karşısında, gerek Avrupa'daki siyasi durumun iyice gerginleşmesi dolayısıyla Türkiye ile sıcak bir çatışmayı göze alamamış ve Hatay meselesinde Türkiye'ye karşı daha yumuşak bir tutum izlemiştir. 5 Haziran 1938'de Hatay Valisi olarak Abdurrahman Melek, atanmıştır (Akçora 2010:355). Bir gün sonra ise taraflı davranışlarıyla, Türklere karşı sert tutumu ile tanınan Fransız delege Roger Garreau görevden çekilmiş ve yerine Yarbay Collet getirilmiştir. Bunun üzerine ortalık bir nebze olsun yatışmıştır. Ancak 13-14 Haziran 1938 akşamı Hıristiyan mahallesinde bir Türk'ün öldürülmesi ile Hatay'da yeniden kargaşa dönemi başlamış, Türk Hükümeti Hatay'daki durumu 17 Haziran'da Fransız Hükümeti ve Milletler Cemiyeti nezdinde protesto etmiştir (Melek 1991: 49).

3.Hatay Devleti'nin Kurulma Süreci

Fransa Avrupa'da giderek tehlikeli bir durum alan konjonktürü de dikkate alarak Hatay konusunda uyuşmazlığa son vermek amacıyla Türkiye ile ikili görüşmelere razı olmuştur. Bu kapsamda Orgeneral Asım Gündüz başkanlığında bir heyet Antakya'ya giderek, 17 Haziran 1938'den itibaren Fransız askeri heyeti ile görüşmelere başlamıştır. İki taraf arasındaki görüşmeler, 3 Temmuz 1938'de Antakya'da Türkiye adına Orgeneral Asım Gündüz ile Fransa adına Tümgeneral Huntziger tarafından Türk-Fransız Askerî Antlaşması'nın imzalanması ile sonuçlanmıştır (BCA, Fon No: 30 10-Kutu No: 224- Dosya No: 510- Sıra No: 12). Bahse konu antlaşma ve 32 maddelik ek protokole göre, Hatay'ın toprak bütünlüğü ile siyasal statüsünün iki devlet tarafından korunması ve bu amaçla da her iki devletin Hatay'a 2500'er kişilik askerî kuvvet göndermesi, esas olarak kabul edilmiştir. Bu kapsamda Kurmay Albay Şükrü Kanatlı komutasındaki Türk kuvvetleri, 4 Temmuz 1938'den itibaren Hatay'a girmiştir (Melek 1991: 53-56). Bu olay, Hatay sorununda bir dönüm noktası olmuş, Hatay ve Türkiye'de büyük sevinç uyandırmış, Meclis seçimlerinin adil bir biçimde ve güven içinde yapılacağı inancını yaratmıştır.

Yine 4 Temmuz 1938 günü Paris'te başlayıp, Ankara'da devam eden görüşmeler sonucunda Ankara'da Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras ile Fransa Büyükelçisi Henry Ponsot arasında "*Türk-Fransız Dostluk Antlaşması*" imzalanmıştır (BCA Fon No:30 10, Kutu No:224, Dosya No: 510/11). Bu antlaşma ile 29 Mayıs 1937 tarihinde kabul edilen İskenderun Sancağı Statüsü ve Anayasasının yürürlüğe girmesi ve Hatay'da Türklerin üstünlüğü Fransa tarafından kabul edilmiş, ancak meselenin Türkiye için toprak sorunu olmadığı teyit edilmiştir. Türkiye'nin feshettiği 1930 tarihli Dostluk Antlaşması'nın yerine geçmek üzere planlanan bu antlaşmaya göre; "*tarafaların, birbirleri aleyhine olan hiçbir politik veya ekonomik anlaşmaya ve birbirlerine yönelen herhangi bir ittifaka katılmamaları ve taraflardan biri, bir veya birkaç devlet tarafından saldırıya uğrarsa, diğerinin saldırganlara hiçbir şekilde yardım etmemesi,*" öngörülmüştür (Sarınay 2010a: 437).

Paris'te çıkan "Populaire" gazetesinin 2 Temmuz 1938 tarihli haberinde Türkiye ile Fransa arasında imzalanan antlaşmalar hakkında; "*Fransız-Türk dostluğunu idame ve takviye, bilhassa bugünkü vaziyet içinde mutlak bir gereklilik idi. Birkaç aydan beri ortaya çıkmış olan engelleri aşmak gerekiyordu. Bunda başarı sağlandı. Bu mühim bir neticedir. İngiltere son zamanlarda Ankara'da büyük bir faaliyette bulunmakta olduğundan Türk-Fransız Anlaşması Fransa-İngiltere işbirliğini takviye etmektedir,*" yorumu yapılmıştır. Yine Paris'te çıkan "Soire" gazetesi 3 Temmuz 1938 tarihli haberi ile "*Fransa ve Türkiye aralarındaki dostluk bağlarını takviye edip, yenilediler. Mr.Bonnet hasil olan antlaşmayı imza için Ankara'ya gidecektir,*" açıklamasını yapmıştır (Aydın Tarihi 1938: 103-104).

Türk-Fransız askeri ve siyasi antlaşmalarının imzalanmasından sonra iki hükümet, Hatay'da seçimlerin Türk-Fransız otoritelerinin ortak denetiminde tamamlanması ve işbirliğine devam edilmesi konularında anlaşmışlardır. Bunun üzerine Türkiye, seçim işlerini Fransız Yüksek Komiserinin Hatay'daki temsilcisi Yarbay Collet ile birlikte yürütmek üzere Cevat Açıkalin'ı olağanüstü temsilci olarak tayin etmiştir (Birsal-Duman 2013: 809). Bu kapsamda Cevat Açıkalin, Hatay'a giderek, 15 Temmuz 1938'de Fransız temsilcisi ile resmi görüşmelere başlamıştır. Bu Türk-Fransız yakınlaşmasından sonra seçim komisyonu 22 Temmuz 1938 tarihinde Hatay'da çalışmalarına yeniden başlamış, 24 Ağustos 1938'de Türk ve Fransız ordularının garantisi altında Hatay'da yapılan milletvekili seçimlerinde Türkler, 40 milletvekilliğinden 31'ini kazanmışlardır (Hatipoğlu 2002: 689). Seçimlerin ardından Meclis, 2 Eylül 1938 günü ilk toplantısını gerçekleştirmiş ve bütün milletvekilleri Türkçe yemin etmişlerdir.

Türk ve Fransız ordularının himayesi altında yapılan Millet Meclisi seçimleri sonunda 2 Eylül 1938'de Hatay Meclisi'nin açılması ile Atatürk'ün de aday olan Tayfur Sökmen, Hatay Cumhurbaşkanlığına getirilirken, Dr. Abdurrahman Melek, Başbakanlık görevine atanmıştır. Abdülgani Türkmen de Meclis Başkanlığına getirilmiştir (Sarınay 2010: 442). 6 Eylül 1938'de güvenoyu alan hükümetin ilk kabine toplantısında "Hatay Anayasası" kabul edilmiştir. Devletin resmî adı ise "*Hatay Devleti Cumhuriyeti*", yönetim şekli ise "*Cumhuriyet*" olarak belirlenmiştir. Yine aynı gün daha önce bizzat 1936 yılında Atatürk'ün çizdiği bayrak, al zemin üzerine beyaz ay ve ortası al bir yıldız kabul edildiği gibi "*Türk İstiklal Marşı*", Hatay Devleti'nin de "*Milli Marşı*" olarak kabul edilmiştir (Akçora 2010: 359).

Hatay Devleti'nin kurulmasından sonra Türkiye'de yürürlükte olan kanunlar aynen kabul edilmek kaydıyla Türkiye ile Hatay arasında yakınlık sağlanmak istenmiştir. Bunun yanı sıra Halkevleri, Hatay'da faaliyetlerini hızlandırmış ve Hatay'ın anavatana ilhaki hususunda kamuoyu oluşturulmasına gayret edilmiştir. Bağımsız Hatay Devleti'nin kurulması ile Türkiye açısından Hatay konusu büyük oranda bir çözüme bağlanmıştır. Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vadeden 1936 antlaşmasını askıya alması ile Hatay'ın geleceğinin Suriye'ye bağlı tutulması için hiçbir sebep kalmamıştır. Bu arada 4 Kasım 1938'den itibaren Hatay Devleti'nin sınırlarını tespit etmek

maksadıyla kurulan Milletler Cemiyeti sınır komisyonu da çalışmalarına başlamıştır (Sökmen 1992: 116).

4.Hatay'ın Anavatana Katılması

1938 yılının en hüzün verici olayı, esaretten kurtardığı Hatay'ın anavatana katıldığını görmeden ayrılan Atatürk'ün ölümü olmuştur. Atatürk'ün ölümü, bütün dünyayı olduğu gibi Hatay halkını da sonsuz bir üzüntü ve eleme boğmuştur. Fakat bu çalışmaların devam etmesi ve Hatay'ın Anavatana bağlanması gayretini azaltmamıştır. Nitekim İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde de Hatay ile ilgili çalışmalar büyük bir hızla yürütülmüştür. Ancak bu dava aleyhinde çalışanlar propaganda faaliyetlerinden geri kalmamışlar ve Hatay davasının artık eskisi gibi hızlı yürütülemeyeceğini yaymak suretiyle morallerin bozulmasına çalışmışlardır. Suriye basını hoşla gitmeyen yazılar yazmaya başlamış, İskenderun'da İtalyan tebaasından olanlar da siyasi propaganda faaliyetlerini artırmışlar ve davanın zayıflaması için çaba harcamaya başlamışlardır. Bunlardan bir örnek verilecek olursa; 12 Mayıs 1939'da imzalanan Türk-İngiliz Deklarasyonu ve devam eden Türk-Fransız görüşmeleri hakkında Suriye'de çıkan İtalyan yanlısı El Vakit gazetesinin sahibi Tahir Bey'in verdiği beyanat şöyledir (BCA Fon No:30 10, Kutu No:224, Dosya No: 495/1); *“Türk-İngiliz anlaşması tam değildir. Henüz tamamen de kesinleşmemiştir. Türklerin gayesi askeri malzeme almak üzere İngiltere'den 30 Milyonluk bir parayı elde etmektir. Türklerin Fransızlarla uyuşması ki bu mümkün değildir. Türkiye-Suriye sınır hattında 50 bin Ermeni ve 100 bin Kürt vardır ki, bunlar Fransızların en ziyade güvendikleri bir ihtiyat kuvvetidir. O yerler Türklere verilirse bu 150 bin kişi ne olacaktır? İşte bütün bunlardan dolayıdır ki, Türk-İngiliz Deklarasyonu sonuçsuz kalmaya mahkûmdur. Hele bir de harp ihtimalleri azalırsa hiçbir zaman Fransızlar ve İngilizler Türklere bu fedakârlıkları yapmazlar. Türkler, İngilizlerden para almak ve Suriye'den arazi ve menfaat kazanmak maksadı ile tarafsızlığı bırakıp, İngiltere grubuna dahil oldular. Fransa'nın ne haddine düşmüştür ki, Suriye'den bir karış toprağı Türkiye'ye versin. Bu arazi onun mülkü değil, Arap'ındır.”*

Türk ve Fransız Hükümetleri arasında Hatay üzerinde görüşmelerin devam ettiği sırada Avrupa'da uluslararası ilişkiler giderek gerginleşmeye, özellikle Almanya ve İtalya'nın barışı tehdit eden tutumları belirginleşmeye başlamıştır. Bu dönemde Almanya'nın ilk aşamada Avrupa'daki Alman birliğini gerçekleştirdikten sonra, doğuya doğru genişlemek isteği iyice ortaya çıkmıştır. Buna karşı Fransa ve Sovyetler Birliği, “1935 Yardımlaşma Paketi” gereği ve korumak istedikleri küçük devletler ile işbirliği içinde, önlemler almaya çalışmışlardır. İngiltere ise hâlâ yatıştırma politikası izlediğinden, herhangi bir devletle savunma paketi yapmaktan kaçınmıştır. Aynı zamanda 1936 yılının Ekim ayından beri İtalya'nın Almanya ile oluşturduğu Berlin-Roma Mihverinin bir saldırgan ittifaka dönüşmesini önlemek amacıyla İngiltere ve Fransa, İtalya ile iyi ilişkilerini sürdürmeye devam etmişlerdir. (Armaoğlu 2005: 350).

Jeopolitik ve stratejik konumu nedeniyle Türkiye, beklenen savaşta Almanya için olduğu kadar, Sovyetler Birliği ve Batılı Devletlerce de büyük önem arz etmiştir. Bu gergin durum karşısında Fransa, Ortadoğu'nun en güçlü devleti olan Türkiye ile ilişkilerini düzeltmek ihtiyacını duymuştur. Nitekim Avrupa'da bulutların kararmaya başladığı bu dönemde, Türkiye ile Batılı devletler arasında bir ittifak antlaşması yapılması yönünde ilk girişim Fransa'dan gelmiştir. Bahse konu girişim, 1938 Eylül ayında Fransa Dışişleri Bakanının Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Suat Davaz'a verdiği yazılı bir öneri biçiminde gerçekleştirilmiştir. Öneride, taraflardan biri savaşa girdiğinde, diğer tarafın ona anlayış gösteren bir tarafsızlık gütmesi, gerektiğinde istişarelerde bulunulması, tarafların ülkeleri üzerinde birbirine karşı düşmanca öğütler kurmasının engellenmesi (Türkiye-Suriye açısından) öngörülmüştür. Bunu takiben Fransa'nın ittifak önerisi aynı yılın Ekim ve Kasım aylarında da devam etmiştir (NA, FO 371/ 21929/E-6532; Soysal, 1982: 372).

Fransız Hükümeti daha 1938 Dostluk Antlaşması hazırlanırken Türkiye ile olanaklar ölçüsünde geniş yükümlülükler içine girilmesini istemiş, Doğu Akdeniz ve Balkanlarda bir dayanışma aramıştır. Fransa Büyükelçisi Suat Davaz, Fransız önerisi üzerine Ankara'ya gelmiş ve bunu Türk Hükümeti'ne sunmuştur. Türk Hükümeti ise, Hatay'a ilişkin isteklerini kabul ettirmeden Fransa ile daha ileri yükümlülükler altına girmek istememiştir. Türkiye, Fransa'nın sıkışık durumunu anlamış, bunu ulusal çıkarları doğrultusunda kullanmak istemiştir. O nedenle, Türkiye 4 Temmuz 1938'de imzalanan Dostluk Antlaşmasını bile onaylamamış, Fransa ile gerçek bir ittifakı da ancak Hatay'ın Türkiye'ye bırakılması karşılığında kabul edeceğini bildirmiştir. Fransa, Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması istemine hemen olumlu bir tepki göstermemiştir. Onun bu duraksaması, 1939 bahar ayına dek süreceğinden Türk-Fransız görüşmeleri bu aşamada pek bir ilerleme kaydetmemiştir. Ancak 1939 baharında Avrupa'da tehlikeler büsbütün artınca, Hatay için, İngilizlerin de az çok teşvikiyle, bir anlaşma yolu açılmıştır (Soysal 1981: 373).

Diğer taraftan Hatay Devleti bir yıl kadar bağımsız kalmıştır. Bu süre içerisinde Türkiye ile bu devlet arasında gayet yakın temas ve işbirliği sağlanmıştır. Hatay Meclisi 1939 Ocak ayında Türk Medeni Kanunu ile Türk Ceza Kanununu kabul etmiştir. Bunun yanında Hatay yöneticileri devamlı olarak Türkiye'ye katılmak arzusunda bulduklarını dile getirmişlerdir. Türkiye de bu isteği olumlu karşılamıştır. Ancak 29 Mayıs 1937 Antlaşması ile Hatay, Türkiye ile Fransa'nın ortak garantisi altında bulunduğundan Hataylıların anavatanına katılma istekleri iki devlet arasında yeniden problem olmuştur.

7 Nisan 1939'da İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi, İngiltere gibi Fransa'yı da Türkiye ile biran önce anlaşmaya iten bir olgu olmuştur. 1 Mayıs 1939'da Fransa'nın Yakınoğu Kuvvetleri Komutanı General Weygand'ın Ankara'ya gelip, Doğu Akdeniz ve Balkanların savunulması konusunda görüşmelerde bulunması, işlerin ciddi bir aşamaya ulaştığını göstermesi açısından önem arz etmektedir. General Weygand Paris'e döndüğünde, Türkiye ile bir an önce anlaşmak gerektiğini Fransız Hükümetine bildirmiştir. Bu esnada, 1939 Nisan ayı ortalarında Ankara'da Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile İngiltere Büyükelçisi arasında başlayan Türk-İngiliz İttifakı görüşmeleri hızla ilerlemeye başlamıştır. Türkiye, Hatay sorunu üzerinde bir anlaşma olmadıkça, Fransa'nın bu görüşmelere katılmasını istememiştir. Ancak aynı zamanda özellikle İngiltere tarafından, görüşmelerden Fransa'ya da bilgi verilmiştir (Sosyal 1985: 101).Yine İngiltere yaklaşan savaş nedeniyle Fransa'ya telkinde bulunarak, Hatay'ı Türkiye'ye bırakmasını önermiştir. Özellikle de İngiltere'nin Balkanlar ve Doğu Akdeniz bölgesinin savunması bakımından yaşamsal önemi olan Türkiye ile, Üçlü ittifak yolu üzerinde, 12 Mayıs 1939'da bir deklarasyon yayınlanmasından sonra, Fransa da bir an önce Türkiye ile anlaşma gereksinimini duymuştur. Fransa bu deklarasyonu benimsemiş bulunduğundan, artık Fransa Hükümeti, Hatay konusunda Türkiye'nin kabul etmeyeceği hemen hemen tüm önerilerinden vazgeçmiştir (Atabey 2014: 70).

İngiltere'nin de ısrarı ile Fransa, Hatay sorununun Türkiye'nin istediği gibi çözümlüne razı olmuştur. Bunun üzerine, Türk-Fransız görüşmeleri 17 Haziran 1939'da başlamış ve altı gün kadar sürmüştür (NA, FO.371/23295). Hatay için görüşmeler, Ankara'da Büyükelçi Massigli ile Dışişleri Bakanı Saraçoğlu ve Genel Sekreter Menemencioğlu arasında sonuçlandırılmıştır. Bu kapsamda 23 Haziran 1939'da Ankara'da "*Türkiye ile Suriye arasında toprak sorunlarının kesinlikle çözümüne ilişkin Antlaşma*"nın imzalanması ile Fransa Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul ederken, buna karşılık Türkiye de Suriye'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeyi taahhüt etmiştir. Paris'te de Fransa Dışişleri Bakanı M.Bonnet ile Türkiye Büyükelçisi Suat Davaz arasında Türk-Fransız Ortak Deklarasyonu imzalanmıştır (NA,FO.371/21929/E-4552/1142/44; *Ayın Tarihi* 1939: 89). Türkiye ile Fransa arasında

imzalanan deklarasyon, Türkiye-İngiltere deklarasyonunda yer alan hükümlerin aynının Fransa'ya uyarlanmış şeklini kapsamıştır.¹ Bu suretle, Türk-Fransız Deklarasyonunun imzalanması ile kesin ittifak antlaşması için yürütülen Türkiye ve İngiltere arasındaki görüşmelere, Temmuz ayından itibaren Fransa da katılmıştır (Atabey 2014: 72). Türk-Fransız Deklarasyonu, 19 Ekim 1939 tarihinde Ankara'da imzalanacak olan Üçlü İttifak Antlaşması'nın görüşmelerine başlangıç teşkil etmiştir. Diğer taraftan Hatay Meclisi 29 Haziran 1939'daki son toplantısında oybirliği ile Türkiye'ye bağlanma kararı almış, Türkiye de 7 Temmuz 1939 günü bir yasa ile Hatay ilini kurup bağlanma işlemini kesinleştirmiştir. Bu arada 23 Temmuz 1939 Fransız kuvvetleri Hatay'ı terk etmişlerdir (Hatipoğlu 2002:689). Antlaşma, Paris'te onay belgelerinin verildiği 24 Temmuz 1939'da yürürlüğe girmiştir.

Fransa ile imzalanan iki antlaşmada gerek Türkiye'de, gerekse Fransa'da büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Konu ile ilgili olarak 25 Haziran 1939 tarihli "Son Posta" gazetesinin haberi şöyledir (Son Posta, 25 Haziran 1939; Ayın Tarihi 1939: 99); *"Önceki gün Büyük Millet Meclisinde, Fransa ile Türkiye ilişkilerini yepyeni bir döneme sokan iki önemli hadise gerçekleşmiştir. Bunlardan biri Hatay'ın Türkiye'ye kesin surette teslimini ifade eden bir anlaşmanın imzası, diğeri de iki ülke arasında karşılıklı bir yardım paktı yapılmasına dair beyanattır. Birinci hadise, iki ülke arasında on yedi seneden beri muallâkta kalmış ve iki seneden fazla bir zaman zarfında muhtelif safhalardan geçtikten sonra uzun görüşmelere mevzu olmuş bir meselenin nihayet kesin surette çözülmüş olmasından ibarettir. Millet Meclisi bu haberi büyük bir memnuniyetle karşılamıştır. Milli Türkiye'nin uzun bir zamandan beri neticelenmesini beklediği bir işin tamamlanmış olması, bu memnuniyetin esasını teşkil eder. Yakın bir zamanda Hatay'ın gerek fiilen ve gerek hukuken ana vatana katılması tamamen gerçekleştirilmiş olacak ve bununla Türkiye ile Fransa arasında geçmişten beri süregelen bir anlaşmazlık konusu teşkil etmiş olan yegâne mesele de tarihe karışmış bulunacaktır. Bu hadise bizi iki türlü mutlu eder. Biri, Hatay'ın anavatana kavuşması, diğeri de Türkiye ile Fransa arasında artık anlaşmazlık konusu kalmamış olması. Her ikisi de her iki taraftan memnuniyetle karşılanacak hadiselerdir."*

Sonuç

¹Deklarasyon metni aşağıda verildiği gibidir;

1. Türkiye ve Fransa Hükümetleri, birbirleriyle sıkı istişarelerde bulunmuşlardır. Aralarında geçen ve bugün de sürdürülmekte olan görüşmeler, her zaman olduğu üzere, görüş birliğini ortaya koymuştur.

2. İki Devletin, kendi ulusal güvenlikleri yararına olarak, karşılıklı taahhütleri içerecek uzun süreli kesin bir antlaşma imzalamaları kararlaştırılmıştır.

3. Bu kesin antlaşmanın yapılmasına değin, Türkiye Hükümeti ve Fransa Hükümeti, ortaya çıkacak bir saldırı eyleminin Akdeniz bölgesinde bir savaşa neden olması durumunda birbirleriyle edimsel biçimde işbirliği yapmaya ve ellerinden gelen tüm yardım ve desteği (aide et assistance) birbirlerine göstermeye hazır bulduklarını açıklamışlardır.

4. Gerek bu deklarasyon ve gerekse öngörülen antlaşma hiçbir ülkeye karşı yöneltilmiş olmayıp, gerektiğinde Türkiye'ye ve Fransa 'ya karşılıklı bir yardım ve destek sağlamayı amaçlamaktadır.

5. Kesin antlaşmanın yapılmasından önce, karşılıklı yükümlerin işlerlik kazanmasını gerektirecek koşulların daha açık biçimde belirlenmesi ve kimi sorunların daha derin bir inceleme gerektirdiği her iki hükümetçe kabul edilmektedir. Bu inceleme şu sırada sürdürülmektedir.

6. İki Hükümet, Balkanlarda güvenliğin sağlanması gereğini de kabul ederler ve bu amaca en kısa zamanda ulaşmak üzere görüşmelerde bulunmaktadır.

7. Şurası da kararlaştırılmıştır ki, yukarıda açıklanan hükümler, iki hükümetten her birinin, barışın güçlendirilmesindeki genel yararın gereği olarak, başka hükümetlerle anlaşmalar bağitlamasını engellemez."

Deklarasyon metni için bkz, TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 6,C.3, Otuzuncu Oturum, (23.6.1939), s.317-318.

Hatay sorunu, Türk-Fransız ilişkileri bakımından olduğu gibi Atatürk dönemi Türkiye'nin dış politikası ile ilgili olayların en önemlilerinden birini teşkil etmiştir. Hatay, Misak-ı Milli Sınırları içinde kabul edilmesine rağmen, Milli Mücadele döneminin olağanüstü şartları içinde Fransa ile savaşın durdurulması pahasına 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması ile milli sınırlar dışında bırakılmak zorunda kalmıştır. Ancak, Türkler için "özel rejim" uygulanması ile bir hükmün Ankara Antlaşması'na konulması, ileride Türkiye'nin elinde bir tutanak olmuştur (*TBMM Zabıt Ceridesi*, 23.6.1939:317-318). Türkiye, bağımsızlığına kavuştuktan sonra, Hatay meselesini ön plana çıkarmak için iç ve dış sorunların halledilmesini beklemiştir. Nitekim Türkiye, İkinci Dünya Savaşı öncesi uluslararası siyasal konjonktürü ustaca değerlendirerek, bu milli meseleyi tekrar gündeme getirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, 20 Temmuz 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesinin imzalanmasından sonra Lozan'dan geriye kalan son mesele olan Hatay (İskenderun Sancağı) meselesine yönelmiştir. Zira bu dönemde Avrupa'daki gelişmeler de Hatay sorununun çözümü konusunda Türkiye için uygun bir siyasi ortam hazırlamıştır. Milletler Cemiyeti çerçevesinde imzalanan Antlaşma ile Statü ve Anayasa'nın uygulanmasında Fransa'nın çıkardığı güçlülere rağmen, Hatay davasını bizzat yönlendiren Atatürk; Türkiye'nin barışçı ve hukuka saygılı görünümünü bozmadan süreci aşama aşama yürütmeye özen göstermiştir. Hatay Devleti'nin kurulmasından sonra yapılan düzenlemelerle Fransa ve Suriye'nin etkisinden kurtarılan Hatay, Türkiye ile bütünleşmenin eşiğine getirilmiştir. Bu dönemde bölge Türkleri de sürekli olarak Türk devlet adamlarının dikkatini Hatay'a yöneltici çabalar içerisinde olmuşlardır. Bu haliyle bir yıla yakın varlığını sürdüren Hatay Devleti, 23 Haziran 1939 tarihinde hukuken ortadan kalkmış, Türkiye'nin bir vilayeti hâline gelmiştir.

Türkiye'nin kararlı tavrı ve Avrupa konjonktüründeki hızlı değişimler, Fransa'yı Türk haklarını teslim mecbur bırakmıştır. 1939 Mart ayından itibaren Avrupa'da olayların savaşa doğru bir yön alması ve İngiltere'nin, Hatay sorununun çözümünde Türkiye ile Fransa'nın uzlaşmasındaki yoğun çabaları sonucu Fransa, Türkiye'nin ve Hataylıların isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır.

KAYNAKLAR

AKÇORA, Ergünöz, (2010), "Hatay'ın Anavatan'a İlhakının Türk Dış Politikasındaki Yeri", **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (Makaleler)**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 335-362.

ARMAOĞLU, Fahir, (2005), **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Ankara: Alkım Yayınevi.

ATABEY, Figen, (2014), **1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı**, İstanbul: IQ Yayınları.

Ayın Tarihi, Nu.56, Temmuz 1938.

Ayın Tarihi, Nu:58, Eylül 1938.

Ayın Tarihi, Nu:67, Haziran 1939.

Ayın Tarihi, Nu:71, Ekim 1939.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA),

Fon No:30 10, Kutu No:224, Dosya No: 510, Sıra No:11-12-19.

Fon No:30 10, Kutu No:224, Dosya No: 495, Sıra No:1.

BAYUR, Hikmet, (1995), **Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**, Ankara: TTK Basımevi.

BİRSEL H. ve Ö. O.DUMAN, (2013), "Fransa'nın Suriye Mandater Yönetimi Müfettişlerinden Pierre Bazantay Gözüyle Yakındoğu'da Bir Milliyetçi Çatışma Alanı: İskenderun Sancağı (1934-1939)", **Turkish Studies**, 8/9,799-817.

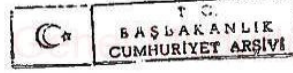
DEMİR, Şerif, (2011), "Dünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası", **Turkish Studies**- 6/3, 691-713.

GÖNLÜBOL M. ve C.SAR, (1987), **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, Ankara: A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.558.

- HATİPOĞLU, Süleyman, (2002), Hatay'ın Türkiye'ye Katılması, **Türkler**, 16, 685-689.
- JIVKOVA, Ludmila, (1978), **İngiliz-Türk İlişkileri (1933-1939)**, (Çeviren F.Muharrem-F.Erdinç), İstanbul, Habora Kitabevi.
- KÖNİ, Hasan, (1989), "Hatay Sorununa Yeni Bir Bakış", **Atatürk Yolu**, 4, 535-539.
- MELEK, Abdurrahman, (1991), **Hatay Nasıl Kurtuldu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- National Archives (NA) Londra**, FO.371/21929/E-6532.
FO.371/21929/E-4552/1142/44.
FO.371/23300/E-5708.
FO.371/23300/5474.
- ORAN, Baskın, (2001), **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- SARINAY, Yusuf, (2010a), "Atatürk'ün Hatay Politikası-I (1936-1938)", **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (Makaleler)**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 365-431.
- SARINAY, Yusuf, (2010b), "Atatürk'ün Hatay Politikası-II (1938-1939)", **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (Makaleler)**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 432-454.
- SOYSAL, İsmail, (1981), "1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı", **Bellekten**, 182, 367-415.
- SOYSAL, İsmail, (1985), "Hatay Sorunu ve Türk-Fransız İlişkileri (1936-1939)", **Bellekten**, 193, 79-110.
- SOYSAL, İsmail, (2000), **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları: (1920-1945)**, I, Ankara: TTK Basımevi.
- SÖKMEN, Tayfur, (1992), **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Ankara: TTK Basımevi.
- ŞAHİN, Burhan, (2008), "Türk Dış Politikasında Hatay Meselesi (1936-1939)", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 16, 2, 607-614.
- TÜNAY, Bekir, (1986), "Atatürk ve Hatay", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 5, 449-461.
- TOPAL, Çoşkun, (2009), "Sancak (Hatay) Sorunu ve İkinci Dünya Savaşı Öncesi Süreçte Arap Kamuoyundaki Etkileri", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2, 1-16.
- UMAR, Ömer Osman, (2004), **Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908-1938)**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

EKLER

Ek-1: 20 Ekim 1921 Tarihli Türk-Fransız Antlaşması'nın İskenderun Sancağına Ait Hükümleri

Ankara'da 20 Teşrinievvel 1337/1921 tarihinde imza edilen Türk-Fransız İtilâfnamesi.

Madde: 7

İskenderon mıntakası için bir usulü idareî mahsusa tesis olunacaktır. Mıntakai mezkûrenin Türk ırkından olan sekinesi harslarının inkişafı için her türlü teshilâtdan müstefid olacaklardır. Türk lisanı orada mahiyeti resmîyeyi haiz olacaktır.

İmza Protokolü

Bend: 3

İskenderon ve Antakya mıntakaları için Yusuf Kemal bey orada mütemekkin ehaliye Türk bayrağını ihtiva eden hususî bir bayrak intihab etmek salâhiyetini vermek lâzım geldiğini beyan eder. Menatıkı mezkûre ehalisine böyle bir salâhiyet tanınmasındaki faideyi teslim eden Fransız murahhası bu hususta hükümeti nezdinde teşebbüsünü lâzımda bulunacağını vadeder.

Bend: 8

Türk murahhası atıdaki talebi serdetmiş ve Fransız murahhası bunu hükümeti nezdinde müdafaa etmeği kabul etmiştir. İskenderon limanında Türk tebaası emvali ve Türk bayrağı taşıyan sefainin limandan istifade hususunda serbestii tama malik olmaları lâzım gelir. Bunların

030	10			224	510	12
-----	----	--	--	-----	-----	----

— 2 —

bu hususta ve diğer bilûmum nokatta memleket ehâlisi ile memlekete âit sefain ve emval ile müsavâtı tamme dahilinde mazharı muamele olmaları muktazidir.

Bend: 9

Bu limanda Türkiye'de vaki olacak ihracat ve Türkiye'ye vukubulacak idhalâtın doğrudan doğruya transitine tahsis olunmak üzere Türkiye'ye kira ile bir saha verilecektir. Bu sahanın İskenderon'u Türkiye arazisine rabteden şimendüferle iltisakı, tertibi ve kirası ve tarzı istimali hususlarında Türkiye'ye her türlü teshilat irae olunacaktır. Türkiye'den vaki olacak ihracat ve Türkiye'ye yapılacak idhalâtın transiti hususunda Türk tebaasile, Türk emval ve sefaininden, memleket ehâlisi ile memlekete âit sefain ve emvalden dahi alınmakta olan tonilâto, rıhtım, kılâvuzluk, fener ve karantina rûsumundan maada hiç bir resim ve vergi alınmayacaktır.

Ek-2: Atatürk'ün 1 Kasım 1936'da TBMM Açılış Yılında İskenderun Sancağına İlişkin Yapmış Olduğu Konuşması

— 20 —

**Reisicümhurumuz Kamâl Atatürk'ün 1 Teşrinisani
1936 da Kamutaytn beşinci devresinin ikinci
senesini açarken söylediği nutuktan:**

Bu sırada, milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakiki sahibi öz türk olan «İskenderon - Antakya» ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve katiyetle durmaya mecburuz.

Daima kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz. Fransa ile aramızda, tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve hakkı sevenler, alâkamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler.

Ek-3: 23 Haziran 1939 Tarihli Türk-Fransız Antlaşması (NA, FO.371/23300/E-5708)

- 2 -

Translation.

ARRANGEMENT FOR THE FINAL SETTLEMENT OF
TERRITORIAL QUESTIONS BETWEEN TURKEY AND SYRIA.

PREAMBLE.

THE PRESIDENT OF THE FRENCH REPUBLIC and
THE PRESIDENT OF THE TURKISH REPUBLIC,

Having regard to the provisions set forth in
Article 7 of the Agreement of October 20th, 1921 and in the
letter supplementary to Articles 7 and 8 of that Agreement,

Being convinced of the importance attaching to a
territorial settlement which, by finally determining the frontier
between Syria and Turkey, will have the effect of removing all
possibility of misunderstanding between the two countries and,
thereby, of placing their mutual relations on a sound basis,

Have appointed as their Plenipotentiaries:

THE PRESIDENT OF THE FRENCH REPUBLIC:

His Excellency Monsieur René MASSIGLI, Ambassador of
France in Turkey, Commander of the Legion of Honour;

THE PRESIDENT OF THE TURKISH REPUBLIC:

Monsieur Sükrü SARACOĞLU, Minister for Foreign Affairs,
Deputy for Izmir;

Who, having exchanged their powers and found them in
good and due form, have agreed upon the following Articles:

Article 1.

France, in so far as she is concerned, consents to
the line described in the Protocols of May 30th, 1926, June 22nd,
1929, and May 3rd, 1930 being rectified:

(a) From the point where the Kara-Sou crosses the present
frontier as far as the boundary pillar bearing the number 230,
so as to coincide with the boundary of which the delimitation on
the ground is recorded in the Protocol signed at Antioch on
May 19th, 1939, it being understood that the village of Guemid
between pillars 17 and 20 will be entirely allotted to Turkey
and that from pillar No.224 the line will run direct to pillar
No.230, leaving in Turkish territory the road from Yeni Chéhir
to Antioch;

(b) And from the pillar bearing the number 419 following
a line running in a north-easterly direction to a point about
1,200 metres south-west of Askorane, and from that point, pass-
ing to the east of Askorane and Godja Qairaq, it will run north-
wards to a point situated about 1 kilometre north-east of Godja
Qairaq.

- 3 -

287

233

From that point the line will run in a westerly direction to a point situated about 1 kilometre north of the ruined Castle and will then run to the south-west as far as point 1010 (west of the ruined Castle); it will then follow in a south-westerly direction the bottom of the ravine to the north of Bachourte which opens out towards the stream of Kara-Dourane and will then follow that stream as far as the sea.

In the three sectors specified above, the Commission which completed its operations on May 19th, 1939, will be given the duty of determining the new line on the ground.

The territories situated beyond the line thus described will be evacuated by the French forces by July 23rd, 1939, at latest, by which date there will also be completed the transference by the French authorities of the powers remaining in their hands.

Article 2.

Citizens of the Sanjak of Alexandretta established in the territories referred to in the last paragraph of Article 1 will ipso facto acquire Turkish nationality.

Article 3.

Persons over eighteen years of age who under Article 2 acquire Turkish nationality shall be entitled, within a period of six months from the coming into force of the present Arrangement, to opt for Syrian or Lebanese nationality.

Persons desiring to exercise the right provided for above shall deliver a declaration to that effect to the administrative authority of their place of residence. An acknowledgement shall be issued to them. The lists of optants shall be communicated at as frequent intervals as possible to the French consular authority.

Article 4.

Persons who have exercised the right to opt in accordance with the provisions of Article 3 must, within the succeeding eighteen months, transfer their place of residence out of Turkey.

They must liquidate their immovable property and they will be entitled to dispose of or take with them their movable property of every description and also their livestock.

The proceeds of the liquidation referred to above shall be paid in to a blocked account in the Central Bank of the Turkish Republic at Alexandretta and shall, in regard to the method of their transfer, be the subject of a special Arrangement between the French and Turkish Governments.

Any sums in currencies other than Turkish currency that may be in the possession of the persons referred to in the first paragraph of the present Article may be exported in accordance with the arrangements provided for in the Procès-Verbal annexed to the present Arrangement.

Ek-4: Hatay'ın Türkiye'ye Katılması Hakkında Fransa Dışişleri Bakanlığının Yazısı
(NA, FO.371/23300/E-5474)

E		1939	TURKEY	E 5474 168 3 AUG 1939 173
Registry Number } E 5474/1142/44	<p><u>Franco-Turkish relations: cession of Hatay to Turkey.</u> Transmits copy of a note dated July 23 from Ministry of Foreign Affairs enclosing a certified copy of the agreement signed at Angora on June 23, 1939 between France and Turkey, for settlement of territorial questions between Turkey and Syria; a copy of declaration made by French Government and signed on June 23 by M. Bonnet, in which French Government declare that they have no intention of abandoning, in favour of a third party, the mission which they have assumed in Syria and the Lebanon; together with copies of note addressed by Italian Ambassador in Paris to M. Bonnet on July 10 and reply of Minister for Foreign Affairs thereto of July 22, regarding Franco-Turkish agreement of June 23 1939. (Copies Rome and Angora).</p>			
FROM <u>Mr. Campbell.</u> (Paris).	No. 995. (160/37/39).			
Dated 1st Aug: 1939.	Received in Registry } 3rd Aug: 1939.			
	E: Turkey.			
Last Paper. E 5366	E 4837 and printed ^(Minutes) Library.			
References. E4837 E4552 1142/44 E5064	<p>M. Bonnet's letter of July 22nd to Signor Guariglia is an answer to the Italian Govt's note of protest about Alexandretta. It is rather a lame document, as it was bound to be in view of the strength of the Italian case. (E 5064)</p> <p>As the Italian protest has been printed, he might perhaps also print M. Bonnet's reply.</p>			
(Print.)	<p>2 of N section Central Dept 29/8 Southern Dept 29/8 L. Chamberlain 29/8 Mr. Nicolson 29/8 J.R. Cobden 29/8</p>			
(How disposed of.)	<p>It will be more convenient to have all the documents relating</p>			
(Action completed.)	(Index.)			
2/2/39	22/9			